

A nemesi származású nők megnevezésének alapvető és leggyakoribb módja mindazonáltal az, amikor keresztnevüket a hozzátartozói minőségük leírásával összekapcsoltan jegyzik le, vagyis azt közlik, hogy kinek a felesége, özvegye vagy lánya az adott személy. Mennyiségileg a férj utáni nevek dominálnak. A férjet azonosító formula rövidebb vagy hosszabb lehetett. A férj keresztnevén kívül magába foglalhatta annak helynévből képzett nevét és tisztséget viselő nemesek esetén aktuálisan betöltött hivatalukat is, pl. „Dobiesława, a bytkovói Andrzej felesége” (*domina Dobeslava conthoralis domini Andree de Bitkovo*, 1387), „Hedvig, a niezamyśli Janusz Furman międzrzeczei várnagy özvegye” (*generosa domina hedvigis relicta olim strenui domini Janussi Furman de Nyezamysl castellani Miedzrzeczensis*, 1435).

A családi viszonyok szerinti azonosítás mellett a jegyzők gyakran használták a keresztnev utáni helynévi megjelölést. Az adott korban ez kétféleképpen valósulhatott meg: 1) prepozíciós szerkezettel (*de* + helységnév), 2) a helységnévből *-ski/-ska* képzővel alkotott melléknévvél. A 15A XV. század első felében még az első változat dominál, míg a század második felében egyre inkább a második megoldás nyer térteret. Így pl. eleinte ilyen formulákat találunk: „a ksiązei Ochna úrnő” (*domina Ochna de Xanze*, 1391), „a gaji Klimka asszony” (*domina Climca de Gay*, 1399), „bninói Małgorzata” (Margaretha de Bnino, 1406), de ritkábban ugyan, de már a 14XIV. század végétől felbukkannak a szintetikus alakok is. Ezért ugyanezt a három asszonyt nevezik így is: „Ochna Księska” (‘ksiązei Ochna’, *Ochna Xiaszka*, 1398) vagy „Księska asszony” (*domina Xanszka*, 1392), „Klimka Gajewska” (‘gaji Klimka’, *Climca Gayewska*, 1399), „Bnińska asszony” (*domina Bnynszka*, 1394) vagy „Małgorzata Bnińska” (‘bninói Margit’, *domina Margaretha Bninska*, 1398). A késői középkorban aztán ez lett a legelterjedtebb azonosítási mód. Felmerül természetesen, hogy csak a férfiak esetében beszélhetünk valódi helynévből képzett melléknévi azonosítókról, hiszen az asszonyok átvették férjük azonosítóját (a későbbi családnevet), így ez a típus is a nők esetében a családi viszonyok szerinti azonosítás egy további formája.

Zoltán András

SZEMLE

Nemzeti és etnikai kisebbségek története

Kelet-Európa külföldön: Cselekvőhálózatok a transznacionális mozgalmakban és a migráció történetében. A Bund esete

Wolff, Frank: *Eastern Europe Abroad: Exploring Actor-Networks in Transnational Movements and Migration History, The Case of the Bund = International review of social history*, 57. Vol., 2012, 2. Part 229-255.p.

A „transznacionális fordulat” a történetírás egyik legtöbbet elemzett témája, mégis elmondható, hogy több elméleti feszültséget szült, mint empirikusan megalapozott tanulmányt. Ez a cikk a cári Oroszország végnapjaiban létrejött egyik legjelentősebb társadalmi mozgalom, a Zsidó Munkásszövetség tevékenységét elemzi. Továbbá kísérletet tesz rá, hogy a történetírásba is bevezesse a társadalomtudományok által használt „cselekvőhálózatok elméletét”. Az orosz forradalmak magukra vonták a világ közvéleményének figyelmét, bár a forradalmak mögött álló mozgalmak nem kizárólag Oroszországhoz köthetők. Köztudott például, hogy az 1917-es forradalom legfontosabb szereplői távol éltek és dolgoztak Oroszországtól.

Cselekvőhálózat-elmélet és a történelem

A kérdés az, hogy a cselekvőhálózatok elmélete milyen többletet adhat a kutatóknak a társadalmak történetének vizsgálatához. A kérdés felvethető, mivel a cselekvőhálózatok elmélete az egyik legbefolyásosabb teóriává nőtte ki magát a társadalomtudományokban, viszont a történetírásban kevésbé elfogadott. A cselekvőhálózatok elméletének az a feltevése, hogy a társadalmi folyamatokra befolyással bíró szereplők közötti kapcsolatok vizsgálata alapvetően meghatározó magukra a folyamatokra nézve, kihívás elé állítja a társadalomtörténészeket. Itt tehát az eddig egymástól elkülönült egységekként vizsgált személyi és csoporttényezők helyett a személyek és csoportok között létrejött hálózati viszony vizsgálatáról van szó. A cselekvőhálózatok elmélete tehát nem az adott társadalomban bekövetkezett ese-

mények vizsgálatával kezdi a kutatást, hanem az események indítóokaival, az azokat formáló egyének és csoportok hálózatával. Röviden: a „társadalmi” itt az explanandum és nem az explanans. A történettudomány számára ez az elmélet új perspektívát nyújthat a helyi és a nemzetközi események együttes vizsgálatához. A Zsidó Munkásszövetség története jó példát szolgáltat a cselekvőhálózatok elméletének megvilágítóerejére.

A szövetség létélménye doikeyt („itt-lét”): A helyitől a globálisig

A Bund 1897-es megalapítása után alapvető fordulat következett be az európai zsidóság történetében. Elmondható, hogy a mozgalom minden zsidó közösségben teret nyert magának a világon. Bundista csoportok jöttek létre az Egyesült Államokban, Argentínában, Mexikóban, Ausztráliában, Dél-Afrikában, sőt még Kubában is.

A bundista mozgalom fogalmi alapját a jiddish doikeyt (itt-lét) adta. A fogalom lényeges eleme a kifejezés első fele: az itt. A Bund elképzelése szerint a történéseknek helyben kellett lejátszódnuk. A mozgalom hangsúlyozta az osztályharc szükségességét, és azt az álláspontot, hogy a zsidóság nem a zsidó vallásból mint olyanból, hanem a közös kulturális gyökerekből fakad, melynek hétköznapi kifejeződése a jiddis nyelv. A bundista mozgalom tagjai e felfogásuknak köszönhetően kétszeres elnyomás alatt találták magukat. Egyrészt mint a cári Oroszország munkásosztályának tagjai, akik az imperialista állam szorításából kell kitörjenek, másrészt szembe kellett helyezkedjenek a hagyományelvű zsidó vallásos elittel is. A bundisták nem kívántak kivándorolni Palesztínába, és nem várták tovább a Messiás eljövételét sem. Ők forradalmat akartak, ők maguk akartak történelemformáló tényezőkké válni. A mozgalomnak hamar több tízezer tagja lett, akik közül sokan az előbbieken már említett külföldi országokba emigráltak, ahol tovább folytatták a mozgalom érdekében végzett szervezkedést. Másképpen fogalmazva, a Bund transznacionális hálózattá nőtte ki magát. Bundistának lenni új zsidó identitást jelentett, és nem csak Oroszországban, de a világ bármely pontján úgyszintén. Jól jelzi ezt az a tény is, hogy a Bund kettős vezetés alatt állt. Földalatti mozgalomként volt egy oroszországi vezetése, a Központi Bizottság, és volt egy külföldi vezetése is, Svájcban. Elmondható, hogy az Oroszországon kívül létrejött bundista csoportosulások is alulról szervezettek voltak. Megalakításuk nem a Bund vezetőinek, hanem sokkal inkább annak köszönhető, hogy amint azt már említettük, a Bundhoz tartozás egyben identitást is jelentett.

Az 1917-es forradalom győzelme után a Bund tengerentúli ága két részre szakadt. Az egyikhez a szocialisták, a másikkhoz a kommunisták

tartoztak. A két csoport természetesen egymástól egészen eltérő módon értelmezte az oroszországi eseményeket, és másképpen képzelte a jövőt. A kivándoroltak közül eleve nem sokan települtek vissza a forradalom győzelme után, ráadásul a visszatelepülők közül is a többség hamarosan ismét elhagyta Oroszországot. A kiábrándultság természetesen az otthonmaradottak körében is jelentős volt.

Aktivitás a tengerentúlon: USA

Az Egyesült Államokban létrehozott bundista szervezeteket tapasztalt bundisták alapították. Emellett sokan beléptek az akkoriban alakuló szocialista pártba, és azon belül terjesztették az eszmét. Ahhoz persze, hogy a bundizmus gyökeret ereszthessen az Egyesült Államokban, új cselekvőhálózatokat kellett létrehozni. Ezek a hálózatok olyan szervezetekben materializálódtak, mint a Zsidó Propaganda Hivatal, és 1912-től a sokkal sikeresebb Zsidó Szocialista Szövetség. Ugyanakkor el kell mondanunk, hogy ezekben és más amerikai szervezetekben a bundizmus már csak másodlagosként jelenik meg, alkalmazkodik a helyi társadalmi viszonyokhoz. A radikalitás és aktivitásra való hajlandóság megmarad, viszont a marxista elvek háttérbe szorulnak. Az nyilvánvaló továbbá, hogy míg a „tisztá” bundizmus csak kevés hatást gyakorolt az amerikai zsidóság történetére, addig az ilyen másodlagos bundizmussal átítatott szervezetek óriási befolyással bírtak rá. Ettől természetesen még továbbra is több száz bundista szervezet létezett az Egyesült Államokban, hiszen ezek nagy jelentőséggel bírtak a kelet-európai zsidó szocializmus számára. Ezek a szervezetek voltak azok, amelyek transznacionális befolyás eszközei lehettek, míg a másodlagos bundizmust képviselő szervezetek erre nem tűntek alkalmasnak. Mi most itt amellel érvelünk, hogy az egyes szervezetekben működő szereplők tudtak is erről a különbségről, sőt mi több, éppen ennek tudatában cselekedtek. Tudatosan hoztak létre olyan szervezeteket, amelyek beleillettek az amerikai munkások törekvéseibe, de ugyanezek a szervezetek közben „tisztán” bundista csoportokat is kialakítottak, és támogatták az otthoni mozgalmat is. Az I. világháború előtt az amerikai bundisták közel évi 40.000 dollárral segítették a bundizmus Svájcban működő vezető szervezetét, a Külföldi Bizottságot.

Aktivitás a tengerentúlon: Argentína

Az argentinai bundista aktivitás kiváló ellenpéldájául szolgál az egyesült államokbélinek. A bundisták két fő hullámban érkeztek Argentínába. A bevándorlók első nagyobb csoportja az 1905-ös forradalom leverése után érkezett. A „ruso” megnevezés ekkor vált szinonimájává a „kelet-európai zsidó munkás bevándorlóknak”. A második hullám az 1920-as években érte el az országot.

Argentínában a bundizmus elsősorban a Buenos Airesben kialakuló zsidónegyedben vetette meg a lábát. Az amerikaival szemben az argentin bundizmus inkább cselekvésközpontúként, mint konspiratívként jellemezhető. A jiddis nyelv, a jiddis nyelven megjelent folyóiratok és jiddis nyelvet használó szerveződések szintén fontosabb szerepet játszottak a zsidó munkások önszervezésében és identitásának kialakításában, mint az észak-amerikai kontinensen.

Az októberi forradalom győzelme után az amerikaival ellentétben az argentin mozgalom hamar két szemben álló táborra szakadt. Az egyiket a mérsékelt szocialisták, míg a másikat a radikális kommunisták alkották.

Konklúzió

A Bund és bundista identitás időről időre újrafogalmazta magát, mivel a Bund nem politikai párt volt, hanem egy olyan formáció, amelyet a saját aktivistái hoztak létre, és amely az aktivistákkal együtt változott. A bundizmus internacionalista retorikája teljesen átszötte annak transznacionalista hálózatait, és így a fő cél, a szekuláris modern zsidó élet kialakítása az emigrációban is megmaradhatott.

Ahhoz ugyanakkor, hogy a történészeknek esélyük legyen arra, hogy a mozgalom egészének működésére rálássanak, el kell térniük az eddigiekben folytatott gyakorlattól, és pl. az amerikai bundista mozgalmakat nem európai gyökereik nélkül, hanem azokkal együtt, a cselekvőhálózatok elméletének metodológiáját követve kell vizsgálniuk. Ha így cselekszünk, akkor könnyebben megérthetjük, hogy a migráció nem pusztán annyiról szól, mint amit a bevándorlás vagy kivándorlás története tart róla. A migráció maga a globális csere egy olyan dinamikus és önjáró folyamata volt, amelyben a bundisták de facto beteljesítették a világi zsidó diaszpórák létrehozásáról szőtt álmukat. Vagyis a globalizáció nem csak gazdasági és politikai hálózatokat hozott létre, de hatással volt az írók, újságírók, vagy éppen a szabók, és cipészek mindennapi életére is.

Juhász G. Ákos

Erdély a XIX. század derekán a pápai legátusok szemével

Sima, Ana Victoria: Transylvania in the Mid-Nineteenth-Century Accounts of the Papal Legates = Transylvanian Review, XXI, 2012, No. 1. No. 1, 40–52. p.

A cikk az Erdélyről és az erdélyi románságról kialakult képet elemzi a Szentszék küldötteinek XIX. századi beszámolóí alapján. Ez a kép alapvetően a Nyugat-Európában használatos sztereotípiákból és klisékből tevődött össze, amelyek még inkább jobban megerősítették a román néppel és területtel kapcsolatos negatív előítéleteket. Helyzetelemzésükben a pápai küldöttek kitértek a földrajzi és az éghajlati viszonyokra, a civilizáció fejlettségére, az oktatás színvonalára, a népesség anyagi helyzetére és a vallási dogmák és doktrínák doktrínák értelmezésére. Az összességében negatív jellemzés csupán a román és az olasz lakosság külső hasonlóságát, illetve az erdélyi románok római leszármazását említette pozitívként. A katolikus egyház küldetése tehát az volt, hogy egyengesse Erdély útját a nyugati civilizáció értékrendszerébe való beilleszkedésben.

Az 1853-ban kiadott *Ecclesiam Christi* pápai bulla megalapította a gyulafehérvár–fogarasi görög-katolikus érsekséget, és ennek köszönhetően Erdély a Szentszék figyelmének központjába került. A Habsburg Birodalom peremén fekvő új érsekség megerősítése közös egyházi és politikai fellépést követelt meg, hogy a számos felekezet és etnikum mozaikjának számító területen betölthesse a vallási unió végvárának szerepét. Ennek szellemében mind a Szentszéknek, mind pedig a bécsi udvarnak friss információra volt szüksége a terület fejlődését és konszolidációját illetően. A rendszeresen kiküldött pápai nunciások feladata tehát az volt, hogy tájékoztassák a Szentszékét az Erdélyben uralkodó állapotokról.

A XIX. század második felében három ilyen látogatásra került sor: Michele Viale Prelà (1855), Antonio de Luca (1858) és Mariano Falcinelli (1868) bécsi nuncius írt jelentést a Szentszéknek Erdélyről. Ők, akárcsak a külföldi utazók, a nyugati civilizáció szemszögéből szemlélték a román valóságot, és gyakran rá is erősítettek a köztudatban eleve létező klisékre a világ ezen csücskével kapcsolatban.

Elsőként Michele Viale Prelà látogatott el Erdélybe. Az ő szemében – előzetes ismeretei alapján – Erdély a civilizált világ peremén helyezkedett el, amelynek elzártságához éghajlata is hozzájárult, hiszen ősszel és télen járhatatlan volt a román vidék. A látogatás során azonban realisabb képet alkotott Erdélyről. Megállapította, hogy szegénység és a végtelenségig egyszerű élet jellemzi a lakosságot.